

طرح درس «کاروان سرنوشت»

روش تدریس کم‌امکانات برای یک زنگ ۴۵ دقیقه‌ای؛ فقط با تخته، کتاب درسی و برگه -
بر اساس متن خود کتاب، صفحات ۴۳ تا ۵۳

دبیر تربیت دینی

احمد ترکمانی

تهیه و تنظیم

این درس در یک نگاه

راوی درس، یکی از برادران حضرت یوسف است و داستان را از زبان خود برادران می‌شنویم: «کار ما از حسد شروع شد، به توطئه علیه برادرمان رسید، با دروغ همراه شدیم و سپس بی‌رحمانه برادرمان را به چاه انداختیم.» درس سه محور دارد: زنجیره‌ای که یک گناه، گناه بعدی را می‌سازد؛ صبر جمیل حضرت یعقوب در برابر آن همه دروغ و دوری فرزندان؛ و بخش احکام «شوخی شوخی گناه؟!» درباره دروغ در شوخی، تمسخر و مردم‌آزاری. همین ساختار داستانی، بهترین ابزار تدریس کم‌امکانات است: قصه خودش کلاس را جلو می‌برد و نیازی به فیلم و پاورپوینت نیست.

فروش یوسف به
کاروان

پیراهن خونی

زنجیره دروغ‌ها

دروغ اول

توطئه و چاه

حسد

زنجیره بالا را همان ابتدای زنگ روی تخته بکشید؛ در پایان زنگ، دانش‌آموزان خودشان آن را کامل و تحلیل می‌کنند.

مشخصات	شرح
کتاب و درس	«از من تا خدا» نهم (تربیت دینی، اجرای آزمایشی)، درس سوم: کاروان سرنوشت - صفحات ۴۳ تا ۵۳
زمان	یک زنگ ۴۵ دقیقه‌ای (نسخه فشرده ۳۰ دقیقه‌ای در صفحه پایانی)
امکانات لازم	تخته و گچ یا ماژیک، کتاب درسی، چند برگه A4 برای برگه خروج و کار گروهی
روش کلی	قصه‌خوانی هدایت‌شده، زنجیره‌سازی روی تخته، گفت‌وگوی کارآگاهی، نقش‌آفرینی کوتاه و ارزشیابی با برگه خروج

اهداف و انتظارات آموزشی

انتظار می‌رود دانش‌آموز در پایان این زنگ بتواند:

1. زنجیره شکل‌گیری گناه در داستان برادران یوسف را به ترتیب بیان کند: حسد، توطئه، انداختن برادر به چاه و سپس دروغ‌های پی‌درپی برای پوشاندن کار خود.
2. با استناد به متن درس توضیح دهد چرا «وقتی یک دروغ می‌گویی، مجبوری دروغ‌های بعدی را هم بسازی» و دست‌کم سه دروغ برادران را نام ببرد: بهانه گشت‌وگذار و بازی، ادعای خورده‌شدن یوسف به دست گرگ، و گریه دروغین همراه با پیراهن خونی.
3. نشانه رسوا شدن دروغ برادران را پیدا کند: پیراهن یوسف خونی بود اما پاره نبود؛ و سخن حضرت یعقوب را در این باره بازگویی کند.
4. مفهوم «صبر جمیل» را بر اساس آیه ۱۸ سوره یوسف و بخش «تلنگر» کتاب تعریف کند و آن را از صبر همراه با غرزدن و گلايه‌مندی جدا کند.
5. ریشه صبر را بر اساس سخن امیرمؤمنان علی (ع) «ایمان و یقین داشتن به خدا» بداند.
6. در موقعیت‌های واقعی مانند شکست در مسابقه، بیماری و از دست دادن نزدیکان، برای هرکدام یک رفتار نشان‌دهنده صبر جمیل و یک رفتار نشان‌دهنده گلايه‌مندی مثال بزند (ایستگاه تفکر صفحه ۴۶ کتاب).
7. حکم دروغ در شوخی را بیان کند: اگر شنونده می‌داند شوخی است اشکال ندارد؛ اما اگر شنونده نداند و باور کند، دروغ و حرام است و اگر موجب آزار او شود، مردم‌آزاری نیز به آن افزوده می‌شود.
8. درباره تمسخر، لقب‌گذاشتن خنده‌دار و فحاشی داوری کند و حرام‌بودن آن‌ها را نشانه احترام اسلام به شخصیت انسان بداند.
9. موارد استثنایی جواز دروغ در کتاب را بشناسد؛ مانند نجات جان انسان بی‌گناه و جلوگیری از برهم‌خوردن رابطه دو دوست - و بداند این استثنای مجوز دروغ‌های روزمره نیستند.

آیه و حدیث‌های محوری زنگ

«فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ» - سوره یوسف، آیه ۱۸

امام زین‌العابدین (ع): «از دروغ، کوچک و بزرگش و جدی و شوخی‌اش پرهیزید؛ زیرا انسان هرگاه در چیز کوچکی دروغ بگوید، به گفتن دروغ بزرگ نیز جرئت پیدا می‌کند.» (الکافی، ج ۲، ص ۳۳۸ - نقل‌شده در درس)

امیرمؤمنان علی (ع): «ریشه صبر، ایمان و یقین داشتن به خداست؛ یقینی محکم و نیکو.» (غررالحکم، ص ۱۹۸ - نقل‌شده در درس)

اجرای زنگ ۲۵ دقیقه‌ای، دقیقه به دقیقه

زمان	گام	آنچه در کلاس می‌گذرد
۵ تا ۰	شروع با یک پرسش شخصی	بدون مقدمه بپرسید: «تا حالا شده یک دروغ کوچک بگویید و بعد مجبور شوید برای نگره‌داشتنش دو دروغ دیگر هم بسازید؟» دو پاسخ کوتاه بگیرید. بعد جمله اول درس را از زبان یکی از برادران یوسف بخوانید: «کار ما از حسد شروع شد...» و زنجیره خالی را روی تخته بکشید.
۵ تا ۱۵	قصه‌خوانی هدایت‌شده و زنجیره‌سازی	متن صفحات ۴۳ تا ۴۶ را نوبتی و با صدای بلند بخوانید. در هر ایست، کلاس حلقه بعدی زنجیره را پیدا می‌کند و شما روی تخته می‌نویسید: دروغ گشت‌وگذار، چاه، دروغ گرگ، مسابقه و وسایل، گریه دروغین، پیراهن خونی. قانون این گام: هر حلقه باید با جمله‌ای از خود کتاب ثابت شود.
۱۵ تا ۲۲	کارآگاه پیراهن: ماه پشت ابر نمی‌ماند	پرسش کتاب (ایستگاه تفکر صفحه ۴۴): حضرت یعقوب از کجا فهمید؟ گروه‌های دونفره یک دقیقه فکر کنند. پاسخ را به متن برسانید: خون بود، اما پیراهن یاره نبود. سپس ضرب‌المثل «ماه برای همیشه پشت ابر نمی‌ماند» را به گفت‌وگو بگذارید و نکته امام صادق (ع) در درس را بخوانید: فراموشی، از لطف‌های خدا به دروغ‌گویان است تا برگردند.
۲۲ تا ۳۰	صبر جمیل در برابر گلابه‌مندی	واکنش حضرت یعقوب را بخوانید: «فَصَبْرٌ جَمِيلٌ...». بخش «تلنگر» صفحه ۴۴ را خلاصه کنید: صبری که با غرزدن و اعتراض همراه است، صبر واقعی نیست. جدول صفحه ۴۶ کتاب را روی تخته بکشید (شکست در مسابقه، بیماری، مرگ نزدیکان) و برای هر ردیف از کلاس یک نمونه صبر جمیل و یک نمونه گلابه‌مندی بگیرید.
۳۰ تا ۳۸	شوخی شوخی گناه؟! - احکام درس	ماجرای سارا و برادرش (صفحات ۵۰ و ۵۱) را تعریف یا نوبتی‌خوانی کنید. معیار را روی تخته بنویسید: «شنونده می‌داند شوخی است یا نه؟» بعد سه موقعیت را سریع رأی‌گیری کنید: لقب خنده‌دار برای هم‌کلاسی، خبر دروغ برای ترساندن دوست، شوخی‌ای که همه می‌دانند شوخی است. دو استثنای کتاب (نجات جان بی‌گناه، حفظ رابطه دو دوست) را جداگانه و با تأکید بر محدودبودنشان بگویید.
۳۸ تا ۴۵	جمع‌بندی و برگه خروج	زنجیره تخته را یک دانش‌آموز از حفظ بازگو کند. برگه خروج صفحه ۵ همین طرح درس را پخش کنید (سه پرسش، سه دقیقه). تکلیف را اعلام کنید و زنگ را با یک جمله از «مناجات» صفحه ۴۷ ببندید: پناه‌بردن به خدا از پیروزشدن حسادت و ضعیف‌شدن صبر.

اگر وقت کم آمد چه چیزی حذف نشود؟

سه چیز هسته درس است و نباید حذف شود: زنجیره گناه، کشف دروغ از پیراهن پاره‌نشده، و معیار صبر جمیل. داستان فرعی «صبر پربرکت» (صفحات ۴۸ و ۴۹) و جزئیات احکام را می‌توان به خواندن خانگی و تکلیف سپرد.

سه فعالیت اصلی، بدون هیچ وسیله‌ای جز تخته و برگه

فعالیت ۱ - زنجیره را خودتان بسازید (گروهی، ۷ دقیقه)

کلاس را به گروه‌های سه یا چهارنفره تقسیم کنید. هر گروه روی یک برگه، ماجرا را از حسد تا فروش یوسف به کاروانیان به صورت زنجیره حلقه‌به‌حلقه می‌نویسد و کنار هر حلقه می‌نویسد «اگر این حلقه نبود، بعدی اتفاق می‌افتاد یا نه؟» گروهی برنده است که زودتر به حلقه کلیدی برسد: نقطه‌ای که برادران هنوز می‌توانستند برگردند. این پرسش، پشیمانی نهفته در لحن راوی را به تجربه کلاس تبدیل می‌کند؛ راوی مدام می‌گوید «کاش می‌فهمیدیم...».

فعالیت ۲ - دادگاه یک دروغ (نقش‌آفرینی، ۸ دقیقه)

سه نقش کافی است: یک دانش‌آموز حضرت یعقوب، یک دانش‌آموز سخنگوی برادران، و بقیه کلاس «دادگاه». برادران باید ماجرای گرگ را تعریف کنند؛ دادگاه فقط با پرسش جلو می‌رود: «پیراهن کو؟ چرا پاره نیست؟ چرا اول نگفتید مسابقه بود؟» هر جا روایت گیر کرد، همان جا «جای پای دروغ» است. در پایان، سخن حضرت یعقوب از تفسیر قمی را بخوانید: «چقدر آن گرگ از دست یوسف خشمگین بوده که او را خورده و چقدر دل به حال پیراهن یوسف سوزانده که آن را پاره نکرده است!» این فعالیت دقیقاً با همان منطق کتاب پیش می‌رود: دروغ با پرسش ساده فرو می‌ریزد.

فعالیت ۳ - دو نسخه از من (فردی، ۵ دقیقه)

هر دانش‌آموز جمله سؤالات پایان درس دوم کتاب را کامل می‌کند: «من اگر در چاه مشکلات زندگی گرفتار شوم زیرا». چند نفر داوطلب جمله‌شان را می‌خوانند. معیار داوری کلاس یک چیز است: آیا این واکنش، صبر جمیل است یا گلایه‌مندی با ظاهر صبر؟ این فعالیت، رفتار یوسف در عمق چاه و صبر یعقوب را به زندگی خود دانش‌آموز وصل می‌کند.

داستان فرعی آماده برای روزهای کم‌انرژی کلاس: «صبر پربرکت»

صفحات ۴۸ و ۴۹ کتاب داستان مرد یهودی‌ای را می‌آورد که پیامبر (ص) را برای آزمودن، بی‌دلیل معطل کرد و بدهی‌اش را پیش از موعد خواست؛ پیامبر (ص) نه عصبانی شد، نه اجازه داد یارانش او را تهدید کنند و فرمود خدا او را مبعوث نکرده است تا به کسی ظلم کند. نتیجه صبر و بردباری، ایمان آوردن آن مرد و بخشیدن نصف اموالش در راه خدا بود. اگر زنگی کلاس خسته بود، خواندن همین داستان و یک پرسش («صبر پیامبر دقیقاً در کدام جمله خودش را نشان داد؟») جایگزین آماده فعالیت ۳ است.

خطاهای رایج دانش‌آموزان در این درس

- صبر جمیل را «تحمل‌کردن و هیچ کاری نکردن» می‌دانند؛ کتاب روشن می‌کند صبر جمیل یعنی امید به خدا، پیداکردن وظیفه خود در حل مشکل و دست‌نکشیدن از تلاش.
- هر شوخی‌ای را مجاز می‌دانند؛ معیار کتاب دانستن یا ندانستن شنونده است، نه خنده‌داربودن شوخی.
- استثناهای جواز دروغ را به همه موقعیت‌ها تعمیم می‌دهند؛ کتاب آن‌ها را به نجات جان و حفظ رابطه دو نفر محدود کرده است، نه راحتی خودمان - مانند اینکه از مادر بخواهیم بگویید «خانه نیستم».

ارزشیابی تکوینی در طول زنگ

- هنگام زنجیره‌سازی: هر گروه باید برای هر حلقه، شاهی از متن کتاب بیاورد؛ حلقه بی‌شاهد پذیرفته نیست.
- هنگام دادگاه دروغ: کیفیت پرسش‌های دادگاه، ملاک فهم دانش‌آموز از چگونگی آشکارشدن دروغ است.
- در جدول صبر جمیل: مثال‌هایی پذیرفته است که رفتار مشخص داشته باشد، نه شعار کلی مانند «صبر می‌کنم».

ارزشیابی پایانی - هم‌سو با سؤالات پایان درس کتاب (صفحات ۵۲ و ۵۳)

1. بر اساس آیه ۱۸ سوره یوسف، حضرت یعقوب در برابر رفتار پسرانش چگونه برخورد کرد؟
2. با توجه به سخن امیرمؤمنان (ع)، ریشه صبر چیست؟ (ایمان و یقین)
3. ریشه دروغ‌گویی برادران یوسف چه بود؟
4. برای داشتن صبر زیبا در برابر مشکلات زندگی، چگونه باید رفتار کنیم؟
5. حرام‌بودن کارهایی که شخصیت دیگران را خرد می‌کند، نشانه چیست؟

قابل برش و تکثیر برگه خروج - درس سوم: کاروان سرنوشت

نام و نام خانوادگی: کلاس:

۱. زنجیره ماجرا را کامل کن: حسد،، چاه،، پیراهن خونی، فروش به کاروان.

۲. حضرت یعقوب از کجا فهمید داستان گرگ دروغ است؟

۳. یک شوخی بنویس که از نظر این درس گناه است و یک شوخی که اشکال ندارد؛ تفاوت این دو چیست؟

تکلیف منزل

- اصلی (از فعالیت‌های عملکردی کتاب، صفحه ۵۳): گروهی، یک گفت‌وگوی نمایشی درباره دروغ و پیامدهای آن بنویسید و زنگ بعد در کلاس اجرا کنید؛ استفاده از زبان طنز آزاد است.
- فردی: در آیات ۴ تا ۱۳ سوره قصص تدبر کنید و در چند سطر بنویسید حضرت موسی (ع) در نوزادی چگونه از مرگ حتمی نجات یافت و تدبیر الهی در آن ماجرا چه بود.
- اختیاری: بخش «سخنی با والدین» صفحه ۴۶ کتاب را با خانواده بخوانید و یک نمونه کمک به نیازمندان را که در خانه‌تان تجربه شده است، سر کلاس تعریف کنید.

نسخه فشرده ۳۰ دقیقه‌ای و چک‌لیست معلم

زمان	گام	شرح فشرده
۰ تا ۴	پرسش آغازین	«یک دروغ کوچک، چند دروغ دیگر می‌سازد؟» و خواندن جمله اول درس.
۴ تا ۱۳	قصه و زنجیره	خواندن گزیده صفحات ۴۳ تا ۴۶ و کامل کردن زنجیره روی تخته با کمک کلاس.
۱۳ تا ۱۸	کشف دروغ	پیراهن خونی پاره‌نشده و ضرب‌المثل «ماه برای همیشه پشت ابر نمی‌ماند».
۱۸ تا ۲۴	صبر جمیل	آیه ۱۸ سوره یوسف، تفاوت صبر جمیل و گلیه‌مندی، یک ردیف از جدول صفحه ۴۶.
۲۴ تا ۲۸	یک حکم کاربردی	معیار دروغ در شوخی: دانستن یا ندانستن شنونده؛ یک مثال از تمسخر.
۲۸ تا ۳۰	خروج	فقط پرسش ۲ برگه خروج، به صورت شفاهی از سه دانش‌آموز.

چک‌لیست پیش از ورود به کلاس

- زنجیره خالی روی تخته کشیده شده است و حلقه‌ها قرار است سر کلاس کامل شوند، نه از قبل.
- صفحات نشانه‌گذاری شده کتاب: ۴۳ (جمله آغازین راوی)، ۴۴ (ایستگاه تفکر و تلنگر)، ۴۶ (جدول صبر جمیل)، ۵۰ و ۵۱ (احکام)، ۵۲ و ۵۳ (سؤالات و فعالیت‌ها).
- برگه‌های خروج به تعداد دانش‌آموزان بریده و آماده است؛ اگر تکثیر ممکن نبود، سه پرسش آن روی تخته نوشته می‌شود و پاسخ‌ها در دفتر نوشته می‌شود.
- برای کلاس‌های شلوغ، نقش‌آفرینی دادگاه دروغ با سه نقش ثابت اجرا می‌شود و بقیه فقط پرسش می‌نویسند تا نظم کلاس حفظ شود.
- کسی را مجبور به بازگویی تجربه شخصی تلخ نکنید؛ مثال‌ها را به موقعیت‌های کتاب محدود کنید.

جمع‌بندی‌ای که دانش‌آموز باید با خود ببرد

گناه‌های بزرگ معمولاً از یک حس کوچک شروع می‌شوند و با هر دروغ، یک قدم جلوتر می‌روند؛ اما دروغ دیر یا زود از یک جایی - گاهی از یک پیراهن پاره‌نشده - لو می‌رود. در برابر سختی‌ها، راه حضرت یعقوب صبر جمیل است: امید به خدا، انجام وظیفه و گلیه‌نکردن. و در شوخی‌های روزمره، مرز روشن است: اگر طرف مقابل نداند شوخی است، یا شوخی به تمسخر و آزار برسد، دیگر شوخی نیست؛ گناه است.

منبع

کتاب درسی «از من تا خدا» نهم (اجرای آزمایشی)، درس سوم «کاروان سرنوشت»، صفحات ۴۳ تا ۵۳. آیات و روایات با ارجاع‌های خود کتاب نقل شده‌اند: سوره یوسف، آیات ۱۸ تا ۲۰؛ الکافی، جلد ۲؛ غررالحکم.